

de mening van F. Winter ⁷⁾, zoals elders in dit nummer zal worden aangetoond. Dit foutje mag men beschouwen als een *felix culpa*, een vriendelijkheidje van de schrijver, die zodoende aan zijn recensenten toeliet toch iets aan te merken. Velen zullen met spanning uitzien naar het tweede deel van deze geschiedenis van het aartsbisdom Maagdenburg.

Rode Beukenlaan, 7
B-1810 Wommel

W.M. Grauven O. Praem.

De augustijner kanunniken te Halberstadt in de 12de eeuw

De verhandeling van Karlotto Bogumil, gemaakt aan de Universiteit te Keulen onder leiding van Heinrich Buettner, met als titel : *Die politische Gestaltung und innere Reform des Bistums Halberstadt im 12. Jahrhundert durch den Bischof Reinhard*, werd met een veranderde titel uitgegeven in de reeks *Mitteldeutsche Forschungen* ¹⁾.

Het verschijnen van dit boek betekent een aanzienlijke vooruitgang in de studie van het bisdom Halberstadt, maar vooral van de augustijner kanunniken en hun invloed binnen en buiten dat bisdom. De schrijver van dit werk besteedde namelijk speciale aandacht aan de onderlinge verhoudingen tussen de groeperingen binnen de geestelijkheid, de augustijner kanunniken, de seculiere kanunniken en de benedictijnen. Hun invloed op de bisschop, op de organisatie van het bisdom, op de zielzorg en op de rijkspolitiek, wordt hier systematisch bestudeerd. Het pontificaat van bisschop Reinhard (1107-1123) vormt het kader van deze studie, die geografisch beperkt wordt tot het bisdom Halberstadt, doch de schrijver heeft dit kader niet te eng opgevat, zodat in feite de hele geschiedenis van de reguliere kanunniken in de 11de en 12de eeuw ter sprake komt in het hele Saksische gebied. Hierbij wordt vooral aandacht besteed aan juridische, organisatorische en politieke problemen, terwijl het zuiver spirituele wel enigszins in de schaduw blijft. Zoals Franz-Jozef Schmale de politieke invloed van

⁷⁾ D. CLAUDE, o.c., blz. 416, noot 32 : « WINTER Prämonstratenser, p. 296 f., hat wahrscheinlich gemacht, dass Rotger 1124 und nicht erst 1125 gestorben ist. »

¹⁾ K. BOGUMIL, *Das Bistum Halberstadt im 12. Jahrhundert. Studien zur Reichs- und Reformpolitik des Bischofs Reinhard und zum Wirken der Augustiner-Chorherren*, *Mitteldeutsche Forschungen*, 69, Keulen, Wenen, 1972, in-8°, X-298 blz., 1 kt., DM 48.

de reguliere kanunniken bij het schisma van 1130 in het licht heeft gesteld ²⁾, zo heeft Karlotto Bogumil hun activiteit op regionaal vlak duidelijk gemaakt.

De premonstratenzers komen in dit boek niet zoveel ter sprake, aangezien die zich pas in 1186 in het bisdom Halberstadt konden vestigen met de stichting van Sint-Thomas (blz. 107). Toch worden Norbert en Anselm van Havelberg herhaaldelijk vermeld. Anselm vooral omwille van zijn theorie over de zielzorg in zijn dispuut met Ekbert van Huysburg en Norbert wegens zijn activiteit ten voordele van de omstreden opvolger van Reinhard, Otto van Halberstadt, waarover verder meer. Bovendien zal de beschrijving van de organisatie der hervormingsgroepen nuttige vergelijkingspunten bieden met die van de premonstratenzers, zo o.m. wat betreft de *colloquia* of *conventus*, waardoor groepsvorming tot stand kwam (blz. 174-180).

Ondanks zijn naam zijn er bij K. Bogumil geen ketterijen te vinden. Vooral de politieke verhoudingen worden op fijnzinnige en duidelijke wijze beschreven. Meermaals wordt op kritische wijze een motief blootgelegd (b.v. blz. 128) of een tekst tot zijn echte waarheidsinhoud herleid (b.v. de *Reformrhetorik* blz. 106). Toch zou de vraag in hoeverre er *topoi* werden aangewend in de bronnen o.i. nog vaker moeten gesteld worden. Zo b.v. waar Reinhard bij het begin van zijn pontificaat klaagt over zijn *misera ecclesia* (blz. 2) en vooral waar hij zogezegd *invitus* zijn bisschopsambt aanvaardt (blz. 19-20). Zulke uitspraken kan men niet zomaar voor zuivere waarheid aanvaarden. Ook de beweringen van Balderik als zou Albero von Montreuil zowel te Spiers in 1126 als te Halberstadt in 1129 de door allen aanvaarde bisschopskandidaat zijn geweest (blz. 219-220), moeten wellicht met voorzichtigheid worden beoordeeld, te meer daar Balderik door Albero tot domscholaster was benoemd en hem duidelijk gunstig gezind is.

Bijna nooit zijn de interpretaties van K. Bogumil aanvechtbaar. Enkel waar hij de Latijnse tekst : *aliquantos etiam fratres benedictione monastice professionis consecravit*, vertaalt door : *weihete auch neue*

²⁾ F.-J. SCHMALE, *Studien zum Schisma des Jahres 1130, Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht*, 3, Graz, Keulen, 1961, in-8°, VIII-312 blz. Een van de voornaamste stellingen uit dit boek, dat nl. de hoofdoorzaak van het schisma gelegen was in de tegenstellingen tussen twee partijen binnen de Curie, heeft hij verder uitgebreid in een voordracht, gehouden in 1960 en verschenen in 1961 en 1968, zie F.-J. SCHMALE, *Papsttum und Kurie zwischen Gregor VII. und Innocenz II.*, in *Historische Zeitschrift*, 1961, CXLIII, blz. 265-285, en onder dezelfde titel in *Probleme des 12. Jahrhunderts, Vorträge und Forschungen*, XII, Konstanz, Stuttgart, 1968, blz. 13-31.

Brüder (blz. 74), is die uitdrukking wel misleidend, aangezien het hier duidelijk gaat om het ter professie aanvaarden van monniken door een abt, die trouwens geen wijdingsmacht bezat. Meermaals haalt de schrijver gevallen aan van vrouwelijke religieuzen, die uit een klooster werden verwijderd om plaats te maken voor de nieuwe hervormers (o.m. blz. 124 en 137). In zulke gevallen zal de lezer zich wellicht de vraag stellen wat er met die zusters gebeurde en welke juridische procedure er werd gevolgd, doch hierop wordt geen antwoord gegeven. Wellicht heeft de schrijver geoordeeld dat dit niet meer tot zijn onderwerp behoorde.

Wanneer Norbertus in 1129 het kapittel van Ammensleben door zijn vriend Arnold van Berge laat omvormen tot een benedictijnenklooster, dan zou dat volgens K. Bogumil te interpreteren zijn als een tegenprestatie om de toestemming van de Hirsauers te bekomen voor het inpalmen van het Onze-Lieve-Vrouweklooster in hetzelfde jaar (blz. 150). Deze hypothese is uiteraard onbewijsbaar, doch het overwegen waard. Zij veronderstelt echter dat Norbertus enkel zijn eigen confraters van harte zou hebben gesteund en aan de Hirsauers slechts een troostprijs zou hebben overgelaten. Men zou echter evengoed de mening kunnen voorstaan dat Norbertus de hervormingspogingen van Arnold van Berge van harte heeft gesteund, vooral dan op een ogenblik dat er hoogstens één klooster aan Norberts volgelingen was overgedragen.

Dat Norbertus de regel van Augustinus reeds in 1119 zou hebben gekozen (blz. 104), is onbewijsbaar. De auteurs die K. Bogumil hier ter staving aanhaalt, geven trouwens niet die datum. Volgens de *Vitae* werd die kwestie aan de orde gesteld en opgelost vlak voor de eerste professie, dus in december 1121.

Signaleren we tenslotte dat K. Bogumil ook de lotgevallen van bisschop Otto van Halberstadt beschrijft en de rol van Norbertus daarin (blz. 210-227). Hierbij stelt hij een heel ander chronologisch verloop van de feiten voor om tot op heden gebruikelijk. De discussie gaat eens te meer om het precies dateren en interpreteren van enkele brieven uit de *Codex Udalrici*. Tot nog toe werden namelijk de brieven, nrs 262 en 263 in de jaren 1133-1134 geplaatst, zowel door de uitgever, Ph. Jaffé, als door G. Schmidt ³⁾. De inhoud van deze brieven biedt weinig

³⁾ *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt und seiner Bischöfe*, uitg. G. SCHMIDT, dl. I, Leipzig, 1883, blz. 145-146, nrs. 174-175.

of geen houvast om tot een precieze datering te komen. Enkel spreekt Otto van Halberstadt in brief nr. 262 over een onlangs gehouden expeditie, waarin hij zich meer dan de anderen heeft ingespannen voor de eer van het Rijk en van de Kerk ⁴). Waar men tot nog toe deze expeditie gelijkstelde met de Rometocht van 1132-1133, is K. Bogumil van mening dat de veldtocht tegen Bohemen in begin 1126 of de belegering van Spiers in hetzelfde jaar bedoeld zijn ⁵). De deelname van Otto aan de Rometocht van 1132-1133 kan niet bewezen worden ⁶). Indien men aanvaardt dat Otto toch deelnam, zou men moeten aannemen dat hij voortijdig is teruggekeerd, aangezien hij op 25 mei 1133, dus terwijl Lotharius te Rome was, een oorkonde verleende te Gatersleben ⁷). De stelling van K. Bogumil is dus vrij goed gefundeerd.

Voor de levensbeschrijving van Norbertus volgt uit deze stellingname dat de verzoeningspoging tussen Otto van Halberstadt en zijn reguliere kanunniken, die Norbert in opdracht van Lotharius ondernam ⁸), niet op zijn laatste reis naar Maagdenburg in 1134 moet worden geplaatst, doch wel in 1126 of 1127 ⁹). Men zal dan moeten aannemen dat Norbert, als pas verkozen en nog niet gewijde aartsbisschop op zijn eerste reis naar Maagdenburg, die hij in gezelschap van Otto van Halberstadt maakte, reeds de opdracht van de koning had meegekregen een ver-

⁴) Ph. JAFFE, *Bibliotheca rerum Germanicarum*, dl. V, Berlijn, 1869, blz. 449, nr. 262.

⁵) K. BOGUMIL, o.c., blz. 213 en 261. Dat Otto van Halberstadt met zijn ijveren voor de eer van het Rijk ook het vergezellen van Norbert naar Maagdenburg of de onderhandelingen omtrent de bisschopszetel van Würzburg zou bedoeld hebben (blz. 261), lijkt minder waarschijnlijk, aangezien hij die activiteit ontplooid gedurende een *expedicio*, wat wel op een militaire veldtocht zal slaan.

⁶) Er zijn weliswaar weinig oorkonden met getuigenlijsten bewaard gebleven uit de periode 1132-1133, doch in de bewaarde teksten komt Otto van Halberstadt nergens voor als deelnemer aan de Rometocht.

⁷) *Urkundenbuch des Hochstifts...*, blz. 136, nr. 167; K. BOGUMIL, o.c., blz. 225. Ook op 22 juli 1133 gaf Otto een oorkonde te Halberstadt, cfr. *Urkundenbuch des Hochstifts...*, blz. 169, nr. 169, terwijl de nieuwe keizer met zijn legertje op 30 juli nog te San Leonardo in het gebied van Mantua was en pas op 23 augustus te Freising aankwam.

⁸) De enige bron over die verzoeningspoging is de brief van Otto van Halberstadt aan Otto van Bamberg, overgeleverd in de *Codex Udalrici*, nr. 262, uitg. Ph. JAFFE, *Bibliotheca...*, dl. V, blz. 448, nr. 262 : « Illi vero, (sc. canonici Halberstadenses) obstinationi suae iussa archiepiscopi postponentes, nec non et Magdeburgensis archiepiscopi, qui ad sedendam hanc motionem regio iussu advenit, monita spernentes, adhuc in conspirationis suae vecordia persistunt. » Het « advenit » schijnt er wel op te wijzen dat de verzoeningspoging te Halberstadt plaatsvond.

⁹) Dit is noodzakelijk als men onder de *expedicio* de Rometocht van 1132-1133 verstaat.

zoeningspoging te wagen. Een tweede mogelijkheid bestaat hierin dat Norbert op 4 november 1126 te Straatsburg, waar hij weerom samen met Otto van Halberstadt in het gevolg van de koning verbleef ¹⁰⁾, deze taak zou hebben ontvangen. Chronologisch is een bezoek van Norbert aan Halberstadt echter ook gedurende het jaar 1127 best mogelijk, aangezien het itinerarium van Norbertus ons voor dat jaar slechts twee vaste data geeft : op 20 maart was hij te Maagdenburg voor de wijding van Meingot van Merseburg en op Kerstdag te Würzburg, waar de tegenkoning werd geëxcommuniceerd. Een datering van deze verzoeningspoging in of na 1128 is moeilijker aanvaardbaar, aangezien de expeditie van 1126 dan niet meer *proxima* kon heten en vooral omdat Otto in 1128 door paus Honorius II werd afgezet, wat allicht in zijn brief vermeld zou zijn geweest.

Norbertus heeft dus al zeer vroeg een diplomatieke opdracht van Lotharius gekregen, doch hij is in deze opdracht niet geslaagd, aangezien de tegenstand van de augustijner kanunniken tegen hun bisschop voortduurde tot zijn definitieve afzetting in 1135.

Het boek van K. Bogumil betekent een werkelijke verrijking voor de geschiedenis van de hervormingsbewegingen in het begin van de 12de eeuw. Het werd terecht waardig bevonden te verschijnen in de reeks *Mitteldeutsche Forschungen*, waarin reeds zoveel uitstekende werken werden gepubliceerd.

Rode Beukenlaan, 2
B-1810 Wemmel

W.M. Grauwen O. Praem.

Averbode et ses trésors

A l'occasion de l'année des abbayes, celle des Prémontrés d'Averbode, non loin du célèbre sanctuaire marial de Montaigu, ouvrit ses portes et exposa ses trésors pendant près de deux mois.

Les lampions sont éteints ! Il est temps de dresser un bilan.

L'exposition a été organisée, non par un comité, — on aurait pu le croire par ce temps de grande collégialité, — mais par un seul membre qualifié de la maison, rompu depuis dix ans au métier d'historien et d'archéologue. Plus de trois-cents productions de sa plume ont vu le jour. Il était donc tout désigné pour prendre seul la responsabilité d'un

¹⁰⁾ *Die Urkunden Lothars III...*, uitg. E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *MGH., Diplomata*, VIII, Berlijn, 1927, blz. 12, nr. 10.